

Literary Section

160-ТА ГОДИШНИНА НА БЕЛОГРАДЧИШКОТО ВЪСТАНИЕ
1850 - 2010

ЗАСРЕЩАНЕ¹⁾

*В лето 1850-то пралядо ми, баш кнеза на Белоградчик ЦОЛО ТОДОРОВ,
ПОВЕЛ българите на ВЪСТАНИЕ...*

Валентин КАЧЕВ

Abstract: This short story by Valentin Kachev, a member both of the Union of the Bulgarian Writers and the Union of the Russian Writers, describes an imaginary meeting of Tsolo Todorov, one of the leaders of the Belogradchik uprising in 1850, with his grandson (the author). The tale was published in Russian. Here its translation into Bulgarian is presented. A painted portrait of Tsolo Todorov (Historic Museum, Belogradchik) is enclosed.

Keywords: Tsolo Todorov, Belogradchik revolt, Belogradchik

Дали беше сън или истина всичко това, което се случи с мен в една лятна нощ на 1983 година, когато се разхождах в крепостта, чертаеща някога приказния свят на моето детство?

Навярно истина, защото отдавна аз не съм дете?!... Сякаш и сън беше, и истина беше...

Стоя не хълма при крепостта и гледам от високото заспиващия град. Един по един загасват прозорците. Тук-таме, прозявайки се, лайват кучетата, а звездният покрив обгръща крепостта. Отнася я в тайнството на загадките, които идват от вековете на нейната история.

Прокрадващата се зад облаците луна осветява една тиха пътека на омагьосаната крепост.

... Истина беше...

По нея бавно слиза едър мъж, облечен някак странно – с бели бренивреди, зелени потури и ален пояс. Колкото по се приближава към мен, толкова по-близък ми става. Но аз, като че ли се плаша от него... А той все върви и върви по своята лунна пътека, приближава се, а не може да ме стигне. Приковава ме неговият глас:

- Добър вечер, Валентине, как си, чедото ми?

Но аз целият съм вцепенен и го гледам с ей такива ококорени очи как върви по лунната пътека.

- Не ме позна, нали? – продължаваше ласкаво да ми се усмихва той. – Аз пък толкова дълго те чаках... Когато се откъсна от небето и полетя надолу моята звезда, в миговете, докато я чаках да ме прибере, аз видях през нейните огнени дири, с които озаряваше небето, теб, момчето ми. Не ме гледай така, подай ръката си... Не ми се сърди, че те оставих толкова дълго да ме чакаш. Подай ръка, момчето ми... Аз те чаках да пораснеш. Доволен ли си от живота си, или ми се сърдиш, че те оставих сам толкова години да се бориш и да побеждаваш с мъка, която за теб винаги е била голямото щастие, към което си вървял? Ти знаеш ли, че моят ген остана като единствена искра в руините цели сто години? Искаше ми се да се появиш по-рано, но трябваше да стане така ти да дойдеш на земята точно сто години след като аз я напуснах. Знаем, за мен много ти е говорила баба ти, която също като теб никога не ме е виждала, но затова разказваше снаха ми Цвета, нейната баба...

... Истина беше... Аз продължавах да го гледам с широко отворени очи, а неговите думи галеха сърцето ми...

- Аз съм доволен, момчето ми. Чаках цели 33 години да видя какво ще стане с моята искрица тук, която остана от мене точно в средата на миналото столетие. Дали ще подпали въглена и ще разгори пламъка, в

който аз горях, или ще изгине сърцето, за което тогава пророкувах? Виждам, ти наистина разпали въглена, който тлееше, разгоря пламъка, който ти завещах сто години преди да се родиш и още тридесет и три, докато станеш на Христова възраст. И затуй от тази нощ аз слагам край на мъките ти, сине. Доволен съм, че те виждам такъв, какъвто те мярнах в пламъка на звездата. С десетина бяха повече моите години, когато завърших живота си... Затова сега идвам при теб, за да ти дам силата, която таих толкова дълго, сила, с която ти ще достигнеш най-високия връх, за който те предупределих. Продължаваш да се учдваш на приказките ми, нали?

Доволен съм, че обичаш България. Доведи до край, сине, делото на нашите сърца!

Ти наистина започваш в Христовата възраст, но и сам Христос щеше ли да възкръсне, ако не беше живял тези години и не се бе срещал с толкова мъка. Ала мъката ти стига до тук, момче мое – насреща ти идва само радост. Дръж я здраво в ръцете си, не я изпускай, защото радостта, за която си изстрадал младостта, е най-сладка.

Благословен да бъдеш, благословена да е десницата си, която ще дарява само правда и ще създава красота!

Чуй моята история така, както само ти можеш я разбра...

- Вкаменил съм се от слух, скъпи дядо, толкова дълго те чаках...
- Аз бях като тебе, когато напуснах земята...
- А не те ли беше страх да умреш? – запитах го аз.
- Страх ли казваш?!
- Да! Поне малко не се уплаши?
- За какво, момчето ми? – сякаш почувствах как ласкаво

ме погали по рамото той.

- Та ти си бил богат човек?

- Богат?! Ако богатството се мереше в крините жито в хамбара, с тенекиите мед или бравите добитък и къщите с челядта, то, както казваш, наистина бях богат... А и за власт не мога да се оплача – кметувах на 128 села, барабар с Белоградчик, а!

- Ти си имал всичко?

- Да, имах, момчето ми, и затова го загубих, защото не ми достигаше най-важното – свободата!

- Свободата?!

- Запомни това и го разказвай на децата си, когато дойдат, а след туй и на внуци и правнуци. Мен ме ориса черната орисница, та нямах нито миг покой, откакто се родих, та до онзи миг, когато вълшебната колесница се откъсна от звездата ми и ме понесе някъде вдън вселената.

Ти се роди век след това. Роди се и посрещна утрото на своя живот сред тези чаровни скали във време, когато вече отекваше бурята и нашата България се бе отърсила от робските неволи и пепелищата на войните... Ти срещна с усмивка бъдещето! Не забравяй, синко, че най-студена е водата в хайдушкото кладенче на родния Балкан, а хлябът е най-сладък, когато е омесен от ръцете на онази българка, която е родила синовете си не да коват саби и мечове, а да леят плугове и с тях земята да орат.... Кладенчета в Балкана колкото щеш, от хайдук Велко още останали, но плуговете бяха малко, защото желязото трябваше за мечове.

Я виж сърпа на луната – мъничък е, а цяла пътека отредил да се срещна с тебе... А по наше време тоя плумесец ни разяждаше душата. Крепостта тогава, знаеш, пълна с османлии бе и да я катурнеш все едно месеца да смъкнеш... А ние вярвахме, че там някъде живее сам Господ. Живее ли, или не, не знам, но, ако беше горе, пръв щеше да види нашето чудо и да ни подаде ръка, а той... Няма господ, сине, след като близо пет века не се смили над българите... Живеехме на родна земя, както се казва, тук е пуснат коренът ни, а погледнеш, като да не е наша... Турчулята и те започнаха да разправят, че друга земя нямали – тук се били родили, тук се родили бащите им, дедите им... Родили се, ама не изкласили, защото пуска ли клас чуждо семе в чужда земя? А тази земя си е наша, от цар Страцимира, последната, Бдинската крепост, що повалиха на времето османлиите. Пък туй и било писано, да бъде първата, която да каже на старата Европа, че българите вече са свободни люде.

- Прав си, дядо, но да събориш цяла империя?!

- Не империята тръгнахме да събаряме, синко, а да върнем свободата си, защото тя си е наша. На империята – майната ѝ. Да си чупят с нея главите султаните, но не тук, а там из Анадола, на своята си земя...

- А беше ли щастлив, дядо? – запитах го, пристъпвайки към него.

- Бях, момчето ми! И това щастие изпълваше сърцето ми, та искаше да изкочи от гърдите, а очите се пълнеха със сълзи на радост. Ето тук – на тази крепост, стана това... Броени дни бяха, но това ми стига за целия живот, който изживях сред тези скали.

- Кажи ми, ти обичал ли си някога?

- Обичах, момчето ми, и чаках да дойде този ден на срещата ми с теб, когато видях с очите си, че България наистина е тази, за която ние мечтаехме в своята любов.

- Ела, дядо, да минем през мъничкия изход на крепостта. Виж, вратичката е отворена. Ето тук, насреща е паметникът, който съградиха

за теб и другарите ти тези, които доживяха да видят свободата на България!

- Ето тук аз наистина завърших своя земен път...

- Знаеш ли, баба често обичаше да повтаря последните твои думи. Когато си излязъл през тази мъничка порта, турчинът замахнал с ятагана и отсякъл главата ти. Тя се търкулнала до мястото, където сега е паметника... Търкаляла се тя и докато кръвта ѝ все още изтичала, повтаряла: „Тук пак българско ще бъде и печени прасета ще се ядат!”

- Да, да, момчето ми...

- Още нещо, дядо, когато загърмели от към Венеца руските топове и турчулята позатегнали потурите, пък плюли на петите си, Лило, синът на акранина ти Лило Панов не се стърпял, ами измъкнал от мазето свински бут и право тук в крепостта. Окачил го на главната порта та да видят всички, че думите ти не са отишли на халост...

- Но къде са моите акрани? Мен и първенците ни записаха ден преди бунта. Предали ни бяха?! Предали – вятър работа, на страха ушите големи, та и каймакаминът решил да върже попа, та да мирне селото. Ама то да беше село, че да миряса, а то цял народ, синко – иди, че го запри... Осъмнахме в горната умба на крепостта. А на утрото, нали беше Спасовден, та отрано забиха камбаните! И само те ли? Стените дебели, но туй е камбанен ек – промушва се и през камънаците. На нашата черква е една камбана, а и времето изглежда тихо беше, та донасяше звъна от далеч. И камбаните на Раковишкия манастир отекнаха, на Лом паланка и Видин зазвъняха. Ечеше целият вилает. Спасовден бе и българите въстанаха. Само тук, при калето, трябваше да бъдат повече от дванадесетина хиляди. Не ме посрамиха, дойдоха всичките! С очите си ги видях...

- Започна битката за калето. Раздрънчаха се тук барабаните, но секнаха... А по това време чувахме гласовете на акраните и нашето си, българското ура... Удряха здраво момчетата. Уж с дрянови криваци повечето бяха, а калето като че ли пропука под тях.

Ура и Аллах се чуваше само. Но урато беше силното, а аллаха нещо позатихна... На тази сила българска, що идеше насреща, и той не можа да устои.

Тогава повикаха мен!

Излязах от хумбата. Уж заптисан, а като видях юнаците как напиреха по стените, сърцето ми заигра, а сълзите сами рукогнаха...

Бях горд, че съм българин!

Насреща ми се зададе каймакаминът, пребледнял като платно. Уж властен, в ръцете му бях, а взе сам да ме моли: „Кнез Цоло, ти поведе тоя народ, само ти можеш го укроти!“

Да го укротя ме моли?! И то кого, народът български. Та това беше волята на тоя изстрадал народ!

Скалите ечаха и отнасяха из долините и планините ехото на въстаналите българи.

А каймакаминът коленичил вече продължаваше: „Укроти ги!”

„Не мога да изляза против волята на собствения си народ, Каймакам ефенди” – твърдо отсякох тогава.

- Прав си, дядо, няма сила по-могъща от тази на народа. Виж и русите, на два пъти свобода ни даряват. Колко ли са могилиците, събрали в една братска земя, белите кости на деди и внуци, като белокрили птици полегнали в черната угар? Обичам тоя народ, дядо, и отидох там да се уча...

- Радвам се, сине, че великата Рус, която най-силно обичах, ти стана тъй близка! Благословена да е тази славянска държава с нейните богатири!

- Благословена да е, дядо!

- В нея бе вярата ни, в нея бе и надеждата ни. Та за бунта ни беше думата...

Не можах да тръгна тогава, работа много... Но де да знаех, какво ще да става, всичко щях да оставя и да тръгна с акраните. Но знае ли човек какво ще се случи напред? Но пак добре, че тръгнаха Лило Панов, Недялко Влаха, Константин Янев и Петко Казанджи. Армаган проводих по тях – златен ключ за Атонската Света обител, че само там бе останала свята земя българска, дето погански крак не бе я тъпкал. Отидоха акраните в Света гора, а там празник. Посрещали княза на Русия, Константин Павлов. Срещнали го и нашите белоградчичани. Сприятелили се с офицер от свитата му, та чрез него на среща с княза отишли. Дар му дали – ковчежето със златния ключ, сиреч той да отключи сърцата български! Оплакали на княза мъката из българско. Той ги изслушал човекът, пък рекъл: „Славяни сме, една кръв тече в жилите

ни, Русия не ще ви остави. Но най-напред вие се вдигнете, та да чуят всички, че българите искат свободата си. Тогава ние първи ще ви се притечем на помощ.”

Сиреч, Русия е с нас! Това ни трябваше да чуем. Като се върнаха четворицата – право у дома. Тоз час решихме, че е дошло време да вдигнем народа.

- А ти така бързо ли им повярва, дядо?

- Повярвах, сине, не само на акраните. Вярвах в Русия, щото знам силата на тия орли. Това не си го чувал, но чуй и го запомни от мен...

Млад бях и буен. Сякаш въжето на шията ми стоеше, та не се стърпях, ами подкокоросах Ивана от Медковец на Кулини и хванахме Балкана. Събрахме юнашка чета за чудо и приказ. А по това време русите идеха. Генерал Дибич ги водеше. Беше лето 1828-мо. Срегнахме братушките край Видин. Тръгнахме с тях, та чак до Едрине. С генерал Дибича се срещам и в бой съм бил с неговите богатири. Видях, сине, какво е това руска сила. Сила ти казвам, не е шега. Планините се свиваха под копитата на конете им... Но не ни било писано тогава да срещнем свободата си. Получиха я братята сърби и гърци, а на нас остана вярата в бъдното, пък и на само това... Решено бе в нашия, Видинския вилает, да делим властта с поганците. Демек, награда за помощта ни... Избраха ни с Ивана за баш кнезове! Него на Лом паланка, а мен на Белоградчишката кааза. С каймакамина станах равен по власт и почит. И пояс ми дадох – от султана дар. Така и аз станах „царски човек” – но на българите защитник. На каймакамина му остана да си гледа тяхната работа само. И в конака на почит бях. Не можеха важни неща без мене да решават. Та и сам камакаминът икрам ми правеше...

Така заживяхме, сине, на една земя, ама нали на два господата се кланяме! То аллаха взе пак да мъти главата на поганците. Размъти ги той, но и нашите не си поплюваха на ръцете... Поразмахаха тук и там гегите,

та на аллаха армаган му пратиха – неколцина правоверни души що християнския отец от Мехмедовци се опитали да яздат. Де само това да беше? Понадигнаха се нашенци, пък все за дядо Ивана почнаха да хортуват – сиреч, там е надеждата ни, от там чакат слънцето да огрее... Кога ги спохождах по селата, все за русите ме питаха, за генерал Дибича и юнаците му! А то наистина така ни било писано, сине, та кой друг, ако ли ли не брат на брата ще да помогне. Трябваше само да се запали факелът... Благослови този огън сам князът на Русия и то в светата Атонска обител, дето отца Паисия историята ни създаде, та да не се срамим, а да сме горди с туй българско име.

А нас ни благослови отец Серафим в светата Раковишка обител! Зима беше. Януарски сняг фучеше из полето и поклащаше голите букаци в Балкана. Но манастирските комини пушеха като на Богоявление. Беше пак празник – най-светлият що от пета века са имали българите. Събрахме се люде от близо и далеч. Дойдоха и пратеници на княз Александра от Сърбия. Сам генерал Дюхамел, що командваше руската армия отвъд Дунава, свои офицери ни прати. Бяхме и тримата кнезове – Петко паша от Видин, Иван Кулин от Лом и аз от Белоградчишката кааза.

Пищеше виелицата и брулеше всичко по пътя си, но калугерите на Серафима вардеха... Закътали под дългите кожуси старите шишанета, та пиле да беше, пак нямаше да прехвъркне.

Благослови ни отец Серафим и се започна великото дело. Колцина люде бяхме, а за велики дела хортувахме. Не беше шега работа, главата в торбата си сложихме и на султана кюляфа му скроихме...

И клехме се, сине, но то не беше клетва като другите, а цяло заклинание. Не бяхме се събрали хайдутлук да правим, тоя или оня душманин да сандардисаме. За дело велико се хортуваше зад манастирските зидове, що през вековете опазиха българското. За славата и величието на България и най-вече за нашата си, българската свобода, се бяхме събрали на това свято място. Как щеш го наричай – съзаклятие, не

малко ще да е – то цял парламент си беше и то Първия, що реши да вдигне народа за свободата му!

- Че то свободата, дядо, не е лъжица за всяка уста... Малко ли мекерета продадоха душите си на турците?

-Всяко стадо с мършата си, та да има с какво да облажат мустаци чобаните... Но като погледнеш, стадото си е стадо и то харно, накъде го поведеш, натам и ще иде. Та и с народа е така, сине, впрегнеш ли го – ще тегли хомота, но вземеш ли свободата му – по-добре не му излизай насреща.

- Затуй ли вдигнахте българина, с гол кривак полумесеца да сваля?

- Вярно е, криваците дрянови бяха, но здрави ръце ги въртяха и една дряновица, колкото цял погански топ струваше. То топовете им едни такива, охтичави, паче стрелят, а гречат само да плашат гаргите. Но сила българска им идеше отсреща, и то не каква да е, а цял един народ е това и той за свободата си тръгнал. За него няма крепости, няма сила,

която да му се опре. За да срине туй робско тегло, що от векове тегли, с голи ръце готов е земята да обърне, но свободата си да върне.

- И вие се решихте на това свято дело? От сух кладенец вода да измъкнете, та да измие старите рани, дето още от Страцимира кървят по тази наша земя българска...

- Велико бе делото ни и свято. Целунахме револвера и кръста, що в ръцете си държеше светия отец Серафим. Връщане назад нямаше! Или свободата си щеше да срещнем, или пък да положим кости на тая изстрадала земя българска. Та да я вдигнат по-високо към слънцето, че така да могат тия след нас по-лесно да огреят земята ни – сиреч, свободата да стигнат. Малцина бяхме тогава, погледнеш шепя люде, но като гръмна сред манастирските зидове оная клетва юнашка, що пет века се е таила в сърцата ни, ехото и планината щеше да обърне. Така се беше стаила тая мъка и сила българска.

- Разбирам те, дядо, клехте се, но кой ви на борба беше научил?

- Борба без клетва не може! То от хайдутлука още останало... Съберат се колцина юнаци, па хванат балкана, за честта си да мъстят, закрилници на добрите люде да станат. Знам я аз тая, от тези гърди и такваз клетва е ечала, но всяко нещо с времето си. С хайдутлука империята не ще да катурнем... Турчулята трябваше в дън земята да натикаме, че туй чуждо семе мърсува земята ни. А земята, сине, виждаш я, бисерна огърлица да беше, такава хубост пак не може излезе насреща й. Я погледни небето, пък върни очи на земята ни, та я огледай тук от високото... Виждаш ли тези скали? Луната и тях упоила като стражници на поста си во веки да стоят. Що ли таят в себе си? Виж ги, цял град от хора, зверове, та барабар с тях и крепостите... Не ги оставяй сами, сине, навещавай ги. Те на нас ни бяха силата, в тях ни беше вярата. Хортувай си с тях вечер щом слънцето потъне в огненото було на Ведерника, а звездите зацъкат по небето и го подпалят цялото. Тогаз, изгрее ли луната, тръгни в лъчите й към тези скали и знай, че те ще заговорят с

тебе. Туй е цяла история... То и на хайдут Велко духът му тук ще е някъде. Де да знаеш какъв юнак беше?

- Чувал съм, дядо, за него. Но вгледай се в тази скала що издига снага над калето...

- Що за чудо ми показваш, сине? Та туй цял Велко, на камък превърнат! Сполай, юначе, стой си тук и пази людете, та тая крепост, що си надвиснал над нея, да бъде винаги българска...

- За манастира ни беше думата, дядо, и клетвата що дадохте там.

- Заклехме се, сине! Двеста тридесет и двама люде бяхме тогава. От преде им, до отца Серафима, застанахме тримата кнезове: паша Петко, Иван Кулин и аз. С юнашките дрехи, що с тях генерал Дибич срещах, се бях пременил тогава. Паче зарад тях мен войвода направиха. Така че станах не баш кнез, а баш хайдутин на каазата... На турчурята чок селям им правих, а тайно у дома наточвах сабята си и фишеците с барута ундурдисвах. Но за това после...

По военните работи капитан Кръстю си беше сайбията, че той е военен чияк. Най-напред да нападнем Лом паланка решихме, че там

турчулята са хем малко, хем от страх сънят си не знаят. Чуют ли, че нещо ще да става, грабват харемите и в гемиите по Дунава. Иди ги стигни, ако можеш. Но на нас това ни и трябваше. Докато юнаците на кнез Ивана

довтасат с ломските топове, нашите люде трябваше да загънат калето от всички страни. Заедно трябваше да ударим тази крепост, що българите съградихме, а на нея останаха само фесове да стърничкат. Вземем ли крепостта, оставаше голямата работа – да утроим силите си и към Видин, при паша Петко, че там „Баба Вида” е най-яка, и най-много са душманите. А развеем ли там байрака – хей ти Дунава, хей ти Европата! Да чуят всички що сме сторили, та това царство, що последно се даде на турците, царството на Страцимира, да тръгнат отново юнаците, та цяло българско да си върнем, че си е наше, откакто Аспаруха още благослови тази свещена земя и създаде държавата ни.

- Прав си, дядо. След теб се родиха много юнаци, които все в стъпките ти вървяха, за да доведат докрай делото, на което ти първи пося семето. И тях ги помни народа – Раковски, дякона Левски и Ботев...

Единият на борба народа учеше, другият за нея ги готвеше, а третият с огнени думи поведе юнаци за свободата на милото ни отечество, че го накрая в голямото чело куршум прониза, но умря „сиромашът за правда, за правда и за свобода”...

А теб, дядо, май са те позабравили? Вярно е, че голямата улица в Белградчик твоето име носи, виж и на паметника на първо място си ти. Но най си в сърцата на тези, що в тях твоята кръв още кипи...

И на лозето къщата си е същата, както си я оставил. Само счупените керемиди подменят, за да не я рушат дъждовете и тя стопанина си да дочака... А знаеш ли колко деца са в нея израснали? Знаем го по мене си... От как се помня все за тебе са ми хортували... Така е, дядо, едни умираха, други се раждаха и всеки оставяше на другите това, що е за тебе научил.

- Ех, синко, де да можех да огледам всичко, що съм на тази земя оставил? Слушай ме, сине, пък после разправай там на лозето. Но да не забравиш да напалиш огъня от лозинето сам, че то свети като луната и съчките ми свистят като свинеца. Та казваш и лозето е останало и виното

в големите бѣчви стои. Колко юнаци да знаеш с туй вино са си накуасвали мустаците? То и коренът им такъв, добър е, отколе все юнаци ражда... Я виж тия канари що са се стаили в долината. То и юнаците ни са като тях – камък да стиснат, вода ще пусне...

За туй от мене запомни: на голямо дърво не се качвай, че то е с як дънер, но сам, та задуха ли севернякът, превива клоните, разкъртва земята и го изтръгва от корен. Виж лозето е друго нещо. Загрубяват ластарите, пълнят със сока си гроздето, а след година изсъхнали по плетищата са най-добрия огън за лозарските седенки. Заслушаш ли се в песента на лозницата що догаря в огъня, ще чуеш шепотът дето иде от далеч, съхранен в пъновете на старите лози. Не само тежко вино са изтакали от земята ластарите, но и за черна мъка, за бунт и свобода са хортували юнаците, дето с туй вино още от люлката са били закърмени. То туй и в живота е – с хляба и виното почва, а кога човек си тръгне, пак

погача ще разчупят на гроба му и не с друго, а с вино ще да прелеят. Затуй е останало отколе в дома ни бълчите да не пресъхват, че там е и силата и вярата в рода ни български, дето само юнаци ражда...

Но сполай, сине, и не забравяй дядо си! Моята кръв тече в жилите ти! Юнак бъди ми, здрав и силен и с ума си хортувай, кога решиш нещо да сториш, че от там ни идва силата, ако и да сме мъже като канари... То силата е отколе в рода ни, но с нея планината не ще я поместиш. За такваз работа ум трябва, ум, сине – имаш го и не го изгървай... Кога тръгнахме крепостта да бастисваме, дряновици въртяха акраните, че джепане не достигаше, но сполай и на тях! Един кривак, колкото цял погански топ чинеше, щото здрави ръце и юнашко сърце го въртяха...

С пълно сърце си отивам и те оставям на тая земя хубава, нея да пазиш, момчето ми. Я погледни, че зорницата иде и мен с месеца да прогони се тъкми.... Хайде, сбогом, момчето ми, и те заклевам да знаеш,

че тая земя е да ражда хляба, живота и виното, та да има по нея радост, щастие и хубост. Пазете я, сине, като очите си, та во веки веков да бъде българска. Догде слънце над нея грее, тя да дарява живот и радост и юнаци като тебе! Амин!

... Зорницата вече поглъщаше нощта, когато си тръгнах от крепостта, погълнат в мислите и светите думи български на моя працядо баш кнеза на Белоградчишката кааза Цоло Тодоров.

... Седях като занемял на мястото си, заслушан в думите му легенди, защото всичко това беше самата истина...

БЕЛЕЖКИ

1. Този разказ е публикуван през 1990 г. на руски език в българо-съветското списание „Дружба”, излизащо в 120 хиляден тираж. Това е първата му журнална публикация.